

Józef Lewandowski

RECENSION AV K. ŚLASKI, *TYSIĄCLECIE POLSKO-SKANDYNAWSKICH STOSUNKÓW KULTURALNYCH**

Föreliggande bok är utgiven av Instytut Bałtycki i Gdańsk. Författaren är hittills mest känd genom sina talrika studier om Pommerns medeltida historia. I denna bok tycks han följa en populär tendens bland de polska forskare som på sista tiden utgivit böcker om Polens relationer med sina grannar under de gångna tusen åren. I detta fall förefaller forskningsobjektet något tvivelaktigt. En avhandling eller en essä om polsk-tyska respektive polsk-tjeckiska relationer förutsätter en kontinuitet, dvs. att det finns aktuella problem som behöver en historisk förklaring. Man kan emellertid fråga sig om det exempelvis finns några inslag i de polsk-norska relationerna som är historiskt betingade?

Någon kontinuitet i det ämne som Ślaski tagit upp skulle det vara svårt att hitta, och boken har därför inte blivit en nomotetisk avhandling; däremot har författaren lyckats ge en intressant beskrivning, som innehåller flera viktiga upplysningar och resonemang angående gångna tider i Polen och Skandinavien. Boken är också ett intressant exempel på tankegångar som kännetecknar en stor och inflytelserik krets av historiker, som brukar betecknas "Poznanskolan".

Boken är indelad i fyra kronologiska perioder, men någon förklaring till periodiseringen ger författaren inte. Första perioden omfattar åren 970 - 1523. Gränserna verkar inte motiverade, särskilt som Ślaski medvetet har klippt av alla antecedentier, dvs. Polens skandinaviska förbindelser före 970 med alla deras ouppklarade men icke desto mindre intressanta problem. Det verkar också diskutabelt, att författaren anser Väst-

---

*Ślaski K., *Tysiąclecie polsko-skandynawskich stosunków kulturalnych*. Wrocław 1977, 567 s., summary. En tidigare version av denna recension har publicerats i *Historisk tidskrift* 1979, nr. 1.

pommern vid denna tid vara en del av det polska kulturområdet, särskilt som han inte alls tar upp Litauens relativt starka förbindelser med Skandinavien. Detta ställningstagande är svårt att urskulda; Litauens ledande skikt assimilerades snabbt och ingick i det polska samhället, och Litauens historia blev förknippad med Polens. Man skulle kunna avvara redogörelsen för hur den svenska *sillen* förvandlades till den polska *śledź*, ty under denna tid var den fiskens betydelse i Polen inte speciellt stor. Däremot är det viktigt att betona, att det litauiska *ciun* (resp. *tiun*) kommer från *tio*, liksom namn av typen *Ciun*- resp. *-ciun*. Författaren är - som synes - en "antinormanist", och han bevisar det han velat bevisa, dvs. att förbindelser mellan Polen och Skandinavien under den tid och inom de gränser som han behandlar, har spelat en obetydlig roll. Ett exempel: enligt vissa källor hade den förste polske konungen Boleslaw I titeln "Rex Polonorum et Gothorum". Titeln är inte ett entydigt bevis på starka band mellan Polen och Skandinavien, men detta borde ha undersökts noggrant i denna bok. Ślaski har dock förbigått denne "rex Gothorum" med tystnad, uppenbarligen för att inte försvaga sina slutsatser. Och ett exempel till: namnet på den polska hamnen *Gdańsk* går att tolka på olika sätt. Den enklaste tolkningen är, att den var utfarten till Danmark, *K Dańsk*. Författaren betraktar dock denna intressanta fråga som icke existerande.

Däremot kan man säga, att Ślaski inom de givna ramarna med stort tålamod samlat alla möjliga uppgifter om kungliga familjer och deras giftermål, följt spår av missionärer och präster, sökt efter relationer som kunnat synas i arkitekturen och arkeologiska utgrävningar samt sammanställt en rätt imponerande litteratur.

Den andra perioden omfattar tiden mellan 1524 och 1795. Denna period var rik såväl på kända politiska händelser som på mindre kända kulturella företeelser. I samband med täta relationer uppstod då uppfattningar om nationella lynnen, polska om skandinavernas, skandinaviska om polackernas. Ślaski sammanställer källmaterialet och det visar sig, att dåvarande uppfattningar inte skiljer sig väsentligt från dagens stereotyper. På detta har boken betydelse inte bara för historikerna utan också för folklivsforskare. De sidor som ägnas åt stereotyperna är för övrigt intressant läsning för alla som har en känsla för humor och tycker om att se sig själva i en konkav spegel.

Författaren ger också en intressant beskrivning av skandinaver som på sin tro eller för att få utbildning utvandrade till Polen efter reformationen. Två skolor under jesuitorden, i Braniewo och i Wilno, ägnade sig åt arbete bland skandinaver. Mindre uppmärksammas polacker som kom till Sverige under Sigismund Vasas försök att behålla makten.

Boken är en sammanfattning av aktuell forskning på det polsk-skandinaviska fältet. Trots omfånget finns det också problem, som inte tagits upp till behandling. Här vill jag peka på t ex de svenska bosättningar i Polen som uppkom till följd av 1600-talets krig (byarna Motycz och Firley nära Lublin, tätta svenska bosättningar i Leżajsk i Södra Polen). Svenskarna där har - till skillnad mot polska, mestadels livegna bönder - behållit åtminstone en del av sin personliga frihet. Detta i sin tur har troligen bidragit till att de svenska byarna har bibehållit några egna drag t o m in i vårt sekel. En forskning om dessa byar kan ge en värdefull inblick både i Sveriges och Polens komparativa historia. Är det inte så, att de icke ovanliga polska familjenamnen Szwed-, resp. Szwed stammar från denna tid?

Tredje perioden omfattar åren 1796-1914. Här redovisar författaren främst skandinaviska sympatityttringar för polska frihetssträvanden, tydliga vid alla tillfällen. Han skriver också om den återklang, som Skandinavien stora författare fick i Polen under 1800-talets senare år. Men allt detta har hänt, så att säga, i kulturens högre regioner. Däremot skulle jag vilja peka på en företeelse med kulturella följder, som inte finns med i bilden. Under denna tid strömmade finlandssvenskar - till följd av Rysslands erövringar - till Warszawa och andra polska städer. De var tjänstemän, ofta officerare, ibland affärsmän, en del var hantverkare och högt kvalificerade arbetare, som kom med svenska företags filialer. En stor del stannade där för gott och assimilerades i snabb takt, så att flera av deras barn, redan varma polska patrioter, hann spela en aktiv roll i polska befrielseörelser under 1:a och 2:a världskrigen. Flera svenskättlingar finns i Polens intellektuella kretsar, också bland historiker. Få av dem kan fortfarande svenska, men de flesta behåller något slags stolthet över sitt ursprung.

Sista perioden omfattar åren fr o m 1914 till i dag. Under ett gemensamt paraply har författaren satt samman olika tider utan en tydlig gemensam nämnare.

Begreppet *kulturella relationer* har ett innehåll för en tjänsteman i ett departement och ett annat för en forskare. För tjänstemannen består de i avtal, besök och av staten betalda resor, en historiker bör däremot söka efter sådana händelser och företeelser som lämnar något bestående spår.

I boken finns flera uppgifter, viktiga från den första synpunkten, men banala från en historisk. Däremot saknas en hel rad viktiga uppgifter och t o m centrala gestalter. Recensionens ramar tvingar mig att begränsa mig till två slående exempel. Det första fallet gäller Elna Gistedt, vilken i några decennier spelat en roll som företrädare för svensk kultur i Polen. Den rollen spelade hon bokstavligen - hon var en av de mest kända sångerskorna och skådespelarna i Warszawa. Som en av få utlänningar delade fru Gistedt under 2:a världskriget polackernas öde; hon räddade judiska barn från döden, hjälpte sina kolleger från svält, gav tjänster åt motståndsrörelsen, men framförallt höll hon ögonen på nazisternas framfart. Strax efter kriget skrev hon sina memoarer (*Från operett till tragedi.*, Sthlm 1946), som behåller sitt historiska och litterära värde än i dag. Men hon finns inte i Ślaskis bok, det gör inte heller hennes memoarer!

På samma sätt förvånar att Ślaski har glömt bort Alf de Pomian, en svensk av polsk härkomst, i några decennier drivande kraft i svensk-polska relationer på alla tänkbara områden. Om hans roll inte skulle komma fram genom andra källor, skulle J. Trypućkos *Bibliografi över svenska polonica 1918-1939* (D. I/II, Uppsala 1955) varit ett tillräckligt skäl att uppmärksamma denna i så många avseenden intressanta person.

Stor reservation bör göras mot framställningen av förhållanden under 2:a världskriget. Att svensk diplomatisk post utnyttjades för att förse polska motståndsrörelsen med pengar är inte längre en hemlighet, åtminstone inte för polska forskare, men författaren känner tydligen inte till det - och inte heller motståndsrörelsens svenska kurirer. Det förvånar, att inte ett enda ord blivit ägnat åt *Landet utan Quisling* av T. Norwid (recte: T. Nowacki), skriven i Sverige och utgiven först på svenska, sedan på andra språk, en bok som under första året trycktes i Sve-

rige fem gånger!

Jag avstår från en bedömning av bokens innehåll beträffande tiden efter 2:a världskriget - här ryms författaren precis i de ramar som myndigheterna föreskriver vid framställning av aktuella politiska problem. Ansvaret faller endast delvis på censuren - trots allt äger i Polen en författare rätt att inte skriva det, som strider mot hans uppfattningar.